

wskazujący założenia ideowe organizacji. W *Statucie* w punkcie 6 zapisano, że jej zadanie to: *Podtrzymywanie ducha narodowego wśród rodaków i rodaczek, szerzenie wiary w odzyskanie wolności kraju. Odmawianie Polaków i Polek od przyjmowania niemieckiej narodowości (Eindeutschung) i wstępowania w szeregi armii niemieckiej* (s. 433). W *Deklaracji ideowej* organizacji określano, m. in. *W szeregach naszych skupiać będziemy obywateli, prawdziwych Polaków, owianych ideą niepodległości ze wszystkich warstw społecznych. Chcemy stworzyć jedną wielką, solidną rodzinę polską, która daleka od wad przeszłości, gotowa będzie złożyć największą ofiarę krwi i mienia na ołtarzu Ojczyzny /.../ Dobro Ojczyzny najwyższym prawem – oto nasze hasło, Lipiec 1941* (s. 436–437).

W dokumentach wytworzonych przez Armię Krajową i Delegaturę Rządu na Kraj obok wielu informacji o funkcjonowaniu „Gryfa Pomorskiego” znajduje się charakterystyka stosunku do niego społeczeństwa. W niej wskazywano m. in. *Spoleczeństwo pomorskie bez względu na grożące niebezpieczeństwa szczerze i serdecznie udziela swej pomocy „I” (...) Wieś dostarcza żywności, pieniędzy i użycza kryjówek, miejskie społeczeństwo zbiera dobrowolnie składki* (s. 446).

Prezentowana książka *Tajna Organizacja Wajskowa „Gryf Pomorski”* jest ważną publikacją, dotyczącą postaw, zachowań społeczeństwa polskiego zamieszkującego na Pomorzu Gdańskim w latach II wojny światowej oraz po jej zakończeniu, w sytuacji doświadczania represji ze strony nowych organów władzy. Przede wszystkim na uwagę zasługuje: 1. Próba podjęcia się monograficznego ukazania problemu pomorskiej konspiracji na Pomorzu Gdańskim, a przy tym przyjęcie „zewewnętrznej” perspektywy jej oglądu. 2. Dostarczenie bogatej faktografii dotyczącej postaw, zachowań jednostek-uczestników rzeczywistości konspiracyjnej. 3. Staranna dokumentacja dotycząca działalności konspiracyjnej, jednostek, struktur organizacyjnych oraz jej odbicia w świadomości społecznej. Konfrontowanie wytworzonych dokumentów z recepcją społeczną zjawisk i zdarzeń działalności konspiracyjnej. 4. Podjęcie się formowania ocen dotyczących wielu jednostek i ich aktywności w życiu konspiracyjnym. Istotna

w tym względzie jest perspektywa upływającego czasu, a tym ujawnianie się mniejszej emocjonalności w ocenach postaw, zachowań uczestników konspiracji oraz ich otoczenia społeczno-politycznego, a w tym ludzi aparatu represji. Dostarczenie materiałów źródłowych, pozwalających na rozpoznawanie założeń ideowych organizacji konspiracyjnej oraz praktyki generowanej przez jej kierownictwo oraz postawy i zachowania społeczeństwa pomorskiego, funkcjonującego na pograniczu niemiecko-polskim jako szczególnej przestrzeni kulturowej, gdzie ważne są znaki odwagi działania, podejmowania decyzji, jak też przystosowalności do zmieniającej się rzeczywistości społeczno-politycznej, funkcjonowania w „ukryciu” społecznym. 5. Dostarczenie wiedzy o sposobach i metodach walki o władzę w rzeczywistości życia konspiracyjnego.

Monografia *Tajna Organizacja Wajskowa „Gryf Pomorski”* wzbogaca wiedzę o dziejach najnowszych Pomorza Gdańskiego. Zasługuje na uwagę szerokich kręgów czytelnicy. Podjęto w niej próbę usystematyzowania wiedzy o rzeczywistości sytuującej się w sferze emocjonalności, radykalizmu ocen postaw, zachowań ludzi konspiracji.

Andrzej Chodubski

Jarosław Ślęzak, *Instytucjonalizacja życia imigracyjnego w przestrzeni lokalnej Gdańska*, Europejskie Centrum Edukacyjne, Toruń 2010, ss. 484.

Wśród zjawisk i procesów integrujących i jednocześnie dezintegrujących życie kulturowe w określonych przestrzeniach są migracje ludności. Postrzega się je zwykle jako pozytywne znaki życia gospodarczego i społeczno-politycznego. Zauważa się, że stanowią one „swoistą szkołę” kształtowania odwagi, przedsiębiorczości, przystosowalności, tolerancji, otwartości na znaki cywilizacyjnych przemian. Migracje zmieniają oblicze zarówno dużych struktur organizacji życia politycznego, jak i przestrzeni lokalnych, z których odpływa bądź do których napływa ludność. Rzeczywistość tę wyraźnie

egzemplifikuje przestrzeń kulturowa Gdańska. Jej poświęcone jest prezentowane studium.

Wykład podzielono w nim na 4 rozdziały, zatytułowane kolejno: I. Ład normatywno prawny generujący ruchy migracyjne, II. Dziedzictwo przeszłości migracji w Gdańsku, III. Instytucje zajmujące się ruchem migracyjnym w Gdańsku, IV. Specyfika adaptacyjna i integracyjna imigrantów w Gdańsku od 1989 roku. Wykład poprzedza starannie przygotowany pod względem metodycznym *Wstęp*. Wskazuje się w nim, że migracje ludności znane są od zarania kształtowania się organizacji politycznych społeczeństwa. Wśród mechanizmów sprawczych, które je powoływały istotne miejsce zajmują względy ekonomiczne (egzystencjalne) i polityczne (następstwo walki o władzę) a także przyczyny cywilizacyjne, np. wiążące się ze zdobyciem wykształcenia czy realizacją określonych aspiracji materialnych bądź duchowych.

Wskazuje się, że pod względem narodowościowym i etnicznym Gdańsk stanowi swoistą mozaikę. Zamieszkują w nim przedstawiciele różnych kontynentów i państw, w tym osoby ubiegające się o status uchodźcy. Najwięcej z nich pochodzi z Armenii, Afganistanu, Somalii, Sri Lanki, Pakistanu. Społeczności te zwykle funkcjonują w systemie gettowym, w hermetycznych wspólnotach narodowościowych. Polacy ujawniają wobec nich dychnomię postaw, z jednej strony – niechęć, nieufność jako do „obcych”, nosicieli patologii, z drugiej zaś – wspierają ich, stwarzają warunki zatrudnienia, udzielają pomocy przez instytucje państwowe i pozarządowe.

W wykładzie postawiono tezę badawczą, że specyficzna tożsamość Gdańska (miasta morsko-portowego, doświadczonego głębokimi przeobrażeniami politycznymi, demograficznymi, zmitologizowanego ideałami: bogactwa, wolności, zgody (tolerancji) w istotnym stopniu generuje wartości kulturowo-cywilizacyjne migrantów.

Wyraża się to w ich napływie i osiedlaniu się oraz ujawnianiu przez nich jednocześnie znaków integracyjnych i zachowywania swej odrębności, osadzonej w dziedzictwie kulturowym. W celu rozwiązania tezy postawiono pytania pomocnicze, m.in. jaką rolę w kształtowaniu ruchów migracyjnych pełni ład normatywny?

Jakie elementy dziedzictwa przeszłości wpływają na współczesny obraz ruchów migracyjnych w Gdańsku? Jakie są główne przyczyny osiedlania się imigrantów w Gdańsku? Jaką rolę w generowaniu ładu migracyjnego pełnią organizacje pozarządowe? W czym wyraża się aktywność społeczna i ekonomiczna imigrantów w Gdańsku? Jaką funkcję w życiu kulturowym imigrantów spełniają mity i stereotypy? Na jakie bariery napotykać imigranci w procesie adaptacji i integracji w rzeczywistości lokalnej Gdańska? (s. 11).

Charakteryzując rzeczywistość normatywno-prawną generującą ruchy migracyjne wyodrębniono analityczne zagadnienia: 1. Prawa człowieka i obywatela, 2. Urząd do Spraw Uchodźców (*UNHCR*), 3. Struktury europejskie zajmujące się ruchem migracyjnym (a. System Rady Europy, b. Prawa człowieka w ramach UBWE, c. Wolność przemieszczania się osób w Unii Europejskiej), 4. Regulacje prawne RP.

W wykładzie wskazuje się, że położenie prawne cudzoziemców w danym kraju uwarunkowane jest zarówno przepisami prawa wewnętrznego (krajowego), jak i jego zobowiązaniami międzynarodowymi. Standardy międzynarodowe należą do czynników wywierających wpływ na politykę państwa pobytu w stosunku do cudzoziemców. Współcześnie obserwuje się proces uniwersalizacji praw człowieka i podstawowych wolności.

Zgodnie z Powszechną Deklaracją Praw Człowieka uchwaloną 10 grudnia 1948 r. przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych ludzie mają prawo do swobodnego poruszania się i wyboru miejsca zamieszkania w granicach każdego państwa, prawo do azylu, do posiadania obywatelstwa, do własności i współwłasności, do wolności myśli, sumienia i wyznania oraz praktykowania kultu religijnego. Wśród swobód politycznych wymienia się prawo do wolności opinii i jej wyrażania, do pokojowego gromadzenia się i zrzeszania, do uczestnictwa w rządzeniu swoim krajem bezpośrednio lub przez wybranych przedstawicieli. Deklaracja ta jest dokumentem *miękkiego* prawa międzynarodowego i nie posiada mechanizmów implementacyjnych.

Prawa i wolności wymienione w tej *Deklaracji* zagwarantowane zostały 16 grudnia 1966 r.

przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych w formie: 1. Międzynarodowego Pakietu Praw Obywatelskich i Politycznych, 2. Międzynarodowego Pakietu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych.

Zgodnie z tymi dokumentami istnieje możliwość ograniczenia praw i wolności cudzoziemcom (s. 36).

Wskazując na działalność Urzędu do Spraw Uchodźców (*U N H C R*) przypomina się, że zrodziła go potrzeba, w sytuacji wielkich przemieszczeń ludności po I wojnie światowej. W 1921 r. Liga Narodów utworzyła Urząd Wysokiego Komisarza do Spraw Uchodźców Rosyjskich w Europie, którego zadaniem było koordynowanie pomocy dla uchodźców, m.in. w zakresie wydawania dokumentów tożsamości. W 1933 r. przyjęto konwencję dotyczącą międzynarodowego statusu uchodźców. W 1933 r. utworzono też Urząd Wysokiego Komisarza do Spraw Uchodźców Przybywających z Niemiec. W czasie I wojny światowej 4 listopada 1943 r. powołano Organizację Narodów Zjednoczonych do Spraw Pomocy i Odbudowy, a po zakończeniu II wojny światowej – 1 lipca utworzono Międzynarodową Organizację do Spraw Uchodźców. Objęła ona pomocą do 1951 r. ponad 1 milion uchodźców (s. 47). Po II wojnie światowej, który z dużą siłą ujawnił się ład instytucjonalny, który przegądłowo analitycznie przedstawiono w wykładzie. Znalazł on też odbicie w głównych strukturach jednoczącej się Europy.

Wskazując na rzeczywistości państwa polskiego przypomina się, że cudzoziemcy w Polsce nie mogą sprawować funkcji i zajmować stanowisk w różnych władzach i organach publicznych, ponieważ wśród warunków piastowania funkcji wymagane jest obywatelstwo polskie (s. 154). Mogą jednak tworzyć Kościoły i związki wyznaniowe (s. 157). Obecnie polską politykę migracyjną w znaczącej mierze wyznaczają: *Program Tempore* przyjęty w 1999 r. przez Radę Europejską oraz przyjęty w 2004 r. *Program Haski*.

Przypominając ogniwa dziedzictwa przeszłości migracji w Gdańsku wyodrębniono w wykładzie ogniwa: 1. Z okresu średniowiecza, 2. W czasach nowożytnych, 3. W XIX i na początku XX wieku, 4. W okresie Wolnego Miasta Gdańska, 5. Po 1945 roku. Podkreśla się tu, że

migracja należy do istotnych ogniw rozwoju cywilizacyjnego; najstarszą jej formę stanowiła rzeczywistość koczownicza. Migracje są procesem ciągłym, zmieniającym formy w czasie. W średniowieczu zaznaczali w niej obecność: misjonarze, zakonnicy, pielgrzymi, rycerze biorący udział w walkach, wojnach, młodzież udająca się na studia. W panoramie średniowiecznych migracji istotne miejsce zajmował Gdańsk, kształtował się w nim ważny węzeł komunikacyjny oraz portowo-handlowy.

W wymianie handlowej istotną rolę pełniły kontakty ze Skandynawią. W X–XI w. 1/3 ogółu sprowadzonych do Gdańska pochodziła z tego regionu świata. Aczkolwiek znaczące były kontakty handlowe Gdańska też z rynkami Bliskiego Wschodu.

W warunkach kształtowania się pełnej instytucjonalizacji kulturowej wzorowanej na rozwiązaniach zachodnioeuropejskich ważne stały się kontakty z Niemcami, Holandią, Anglią. W wykładzie dostarcza się o nich usystematyzowanej, syntezującej wiedzy.

W czasach nowożytnych pod wpływem tzw. odkryć geograficznych zwiększył się zakres ruchów migracyjnych. Wyraźnie zaznaczył się on w Gdańsku, który jawił się on wtedy jako ośrodek pomyślności gospodarczej, tolerancji społeczno-politycznej, a w tym religijnej. Do miasta kierowali się liczni ludzie handlu, kultury, nie mogący funkcjonować w ładzie stabilizacyjnym swoich krajów; wśród nich zaznaczyli swą obecność Holendrzy (Olędozy), Szkoci, Niemcy. W ślad za napływem ludności moźnej przybywali ludzie biedni-żebracy. W XVI w. władze miasta podjęły działania na rzecz ograniczenia ich napływu, a w tym stosowały surowe restrykcje (s. 201). Napływ innowierców generował w mieście spory religijne, m.in. między katolikami i kalwinami.

W XVI i XVII w. miasto cieszyło się sławą znaczącego ośrodka życia umysłowego i artystycznego. Powodował to napływ młodzieży zainteresowanej zdobywaniem nowoczesnego wykształcenia (s. 219).

Prezentując migracje XIX i początku XX w. zauważa się, że spowodowały one ważne przemiany kulturowe, przyczyniły się do rozwoju stosunków kapitalistycznych, zmieniły rynek pracy oraz relacje społeczne. Przybrały charakter

masowy; powodowane były przede wszystkim względami ekonomicznymi. Zmiany te ujawniły się w Gdańsku. Już na początku XIX w. stał się on mozaiką narodowości i religii, głównie protestantów, katolików, żydów i menonitów. Poszerzył się zakres kontaktów handlowych z krajami zachodnioeuropejskimi (s. 229). W armii Napoleońskiej przebywającej w Gdańsku żołnierze pochodzili z 22 państw. Jednocześnie następował też odpływ ludności, zwłaszcza kaszubskiej na emigrację, głównie do Kanady, Nadrenii (w Niemczech).

Od połowy XIX w. dominowały w mieście dwie narodowości niemiecka i polska. Wtedy ujawniło się zjawisko budzenia się świadomości narodowej, a w ślad za tym tworzenia instytucji ją wzmacniających.

Po I wojnie światowej i utworzeniu Wolnego Miasta Gdańska ujawniły się nadzieje wolnościowe dla przemysłowców, handlowców, jak i robotników sezonowych. Spowodowały one napływ wielu grup narodowościowych i etnicznych. Wkrótce jednak okazało się, że struktura ta jest przestrzenią ścierania się i walki społeczności niemieckiej z polskością. Wśród innych grup narodowościowych zaznaczali swą obecność Żydzi (s. 252). Po 1933 r. po przejęciu władzy przez czynniki hitlerowskie pozycja mniejszości narodowych uległa wyraźnemu ograniczeniu.

W aktywności społeczno-politycznej zaznaczyli swą aktywność Rosjanie i Białorusini. Aczkolwiek wyznaniowość i jej instytucjonalizacja ukazywała, że mieszkali w Wolnym Mieście imigranci – muzułmanie, karaimi, anglikanie, ormianie, grekokatolicy, prawosławni, a przede wszystkim protestanci i katolicy. Niektóre ze społeczności mniejszościowych rozwijały działalność społeczno-kulturalną. Ogniwa tej działalności odnotowuje się w wykładzie.

Nowy rozdział w rzeczywistości migracyjnej zarysował się po II wojnie światowej. Gdańsk musiała opuścić ludność niemiecka, a jej miejsce zajmowali Polacy z Kresów Wschodnich oraz różnych części kraju. Początkowo Niemcy opuszczali miasto w sytuacji gehenny wojny. Przyjmuje się, że w połowie 1945 r. przebywało ok. 124 tys. Niemców, ponad 8 tys. Polaków i ok. 1,5 tys. innych narodowości. Wraz z ugruntowaniem się nowego ładu administracyjnego

go wysiedlenia i przesiedlenia stały się wyzwaniem politycznym. Złożona sytuacja była ludności określanej mianem radzieckiej, która przybyła w szeregach Armii Czerwonej. Jej repatriacja, wysiedlenia trwały do początku lat 50. (s. 267).

Ukazując współczesne instytucje zajmujące się ruchem migracyjnym w Gdańsku scharakteryzowano cele i zadania oraz działalność: 1. Wydziału Spraw Obywatelskich i Cudzoziemców Pomorskiego Urzędu Wojewódzkiego w Gdańsku, 2. Straży Granicznej Morskiego Oddziału Straży Granicznej w Gdańsku, 3. Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Gdańsku, 4. Organizacji pozarządowych świadczących pomoc dla emigrantów (a) Amnesty International, b) Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, c) Polskiego Czerwonego Krzyża, d) Polskiej Akcji Humanitarnej, e) Caritas Polska).

Podkreśla się tu, że legalizacja ruchu migracyjnego na poziomie regionalnym należy do zadań wyodrębnionego w strukturze organizacyjnej Wydziału Spraw Obywatelskich i Cudzoziemców w Urzędzie Wojewódzkim. Strukturę tę utworzono 5 czerwca 1998 r. Obecnie duże znaczenie zdobywają w kwestiach migracyjnych organizacje pozarządowe o charakterze międzynarodowym.

Z punktu widzenia napływu imigrantów do Gdańska w analizie poznawczej wyodrębniono kwestie: 1. Przedstawiciele krajów i narodów, 2. Możliwości osiedleńcze, 3. Bariery osiedleńcze, 4. Struktury organizacyjne, 5. Kontakty z polskimi czynnikami politycznymi. Przypomina się, że współcześnie charakterystycznym zjawiskiem jest umacnianie się aktywności społeczno-politycznej grup narodowościowych i etnicznych. Sprzyja temu kształtujący się system wartości, gdzie uznaje się nadrzędność praw człowieka wobec ustawodawstwa państwowego, tolerancję wobec różnych postaw, zachowań, kultur, promuje się rozwój organizacji samorządowych, spontaniczne organizowanie się ludzi, tworzenie grup nieformalnych.

Wśród grup narodowościowych i etnicznych w Gdańsku współcześnie zwracają na siebie uwagę: Białorusini, Cyganie, Grecy, Karaimi, Litwini, Macedończycy, Niemcy, Ormianie, Rosjanie, Tatarzy, Ukraińcy, Żydzi, jak też obserwuje się obecność przedstawicieli niemal

wszystkich narodów świata. Ostatnio obserwuje się napływ przedstawicieli narodów i państw Dalekiego Wschodu, a w tym Wietnamczyków, Chińczyków, Japończyków. W wykładzie wskazuje się na przyczyny osiedlania się różnych grup narodowościowych i etnicznych w przestrzeni gdańskiej, a w tym podkreśla się wagę ruchów przesiedleńczych po zakończeniu II wojny światowej. Zauważa się przy tym, że w trudnej sytuacji wtedy znalazła się ludność autochtoniczna. Nowe władze polityczne nie zawsze rozumiały jej sytuację kulturową, co powodowało stosowanie różnych ograniczeń społeczno-politycznych (s. 350). Wyjątkowe położenie było ludności, która została wpisana w czasie II wojny światowej na tzw. niemieckie listy narodowe oraz słabo komunikująca się w języku polskim. Istotne zmiany nastąpiły w tym względzie po 1956 r., tj. po przyjęciu przez władze rządowe i partyjne nowej strategii kształtowania polityki ludnościowej (w 1957 r. utworzono przy Komitecie Centralnym partii Komisje do Spraw Mniejszości). W ślad za tym charakterystycznym zjawiskiem stało się tworzenie struktur organizacyjnych przez poszczególne grupy mniejszościowe.

W procesie przemian społeczno-politycznych w kraju oraz ujawniania się odrębności narodowo-etnicznej zmieniała się identyfikacja społeczeństwa z rzeczywistymi grupami narodowościowymi, co ujawniało się m.in. w czasie spisów ludności. Według spisu ludności z maja 2002 r. w przestrzeni gdańskiej największe grupy narodowościowo-etniczne stanowili: Ukraińcy (347 osób), Niemcy (313), Białorusini (117), Rosjanie (69), Cyganie (Romowie) 42, Litwini

(24), Tatarzy (21), Żydzi (11). (s. 353). W latach 1989–2002 otrzymało w Gdańsku prawo pobytu na stałe 816 cudzoziemców, tj. 12,7% ogółu osób przybyłych imigrantów do miasta z zagranicy. W analizie poznawczej dostarcza się wskaźników statystycznych oraz wiedzy o motywach przybywania do miasta cudzoziemców, określa się możliwości osiedleńcze, jak i podkreśla ujawniające się trudności w życiu imigracyjnym. Wśród nich wymienia się negatywne nury i stereotypy – wyobrażenia o poszczególnych narodowościach i grupach etnicznych.

W *Zakończeniu* podjęto próbę syntetycznego ujęcia prezentowanych kwestii poznawczych. Starannie wykonano *Bibliografię*.

Prezentowana praca zasługuje na uwagę poznawczą przede wszystkim ze względu na: 1. Dostarczenie wiedzy normatywnoprawnej o ruchach migracyjnych ludności, 2. Ukazanie Gdańska jako miasta o bogatych tradycjach „przyciągających” cudzoziemców, a następnie tworzących grupy narodowościowe i etniczne, 3. Określenie zadań, realizowanych przez instytucje zajmujące się ruchami migracyjnymi w przestrzeni gdańskiej, 4. Zaprezentowanie możliwości i barier osiedleńczych, ujawniających się przed imigrantami w przestrzeni gdańskiej, 5. Wskazanie nowych tendencji w rozwoju ruchów migracyjnych, generowanych przez rozwój prawa międzynarodowego, edukację, informacyjność (postęp naukowo-techniczny).

Książka w istotnym stopniu wzbogaca wiedzę o przeszłości i teraźniejszości życia kulturowo-cywilizacyjnego w gdańskiej przestrzeni kulturowej.

Andrzej Chodubski

